

УДК 316.658(47:497.1)"1929/1930"
316.658.4:314.151.3-054.7(=161.1)(497.1)"1929/1930"
327(47:497.1):070"1929/1930"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2024.1.djo.37-62>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 6. 2. 2023.

Прихваћен/Accepted: 26. 3. 2024.

Александра БОРЂЕВИЋ

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

alexys_cello@yahoo.com

Улога руских емиграната у креирању југословенског јавног мњења о животу у Совјетском Савезу током 1929. и 1930. године

Апстракт: У овом раду се са културолошког аспекта разматра улога руске емиграције у формирању слике у југословенском јавном мњењу о животу у Совјетском Савезу на основу аутентичних сведочанстава „експерата за руска питања“ који су били публиковани у београдској штампи током 1929. и 1930. године. Анализа наратива ових новинских чланака и сродних текстова указује на различитост посматрачких позиција у извештавању двојице прашких Руса, левог есера Владимира Ивановича Лебедева и депутата партије „Сељачка Русија“ (Крестњанская Россия) Сергеја Семјоновича Маслова. Студија случаја обухвата низ чланака објављених у листовима *Политика*, *Време* и *Правда*.

Кључне речи: руска емиграција, културна историја, Краљевина Југославија, СССР, југословенска периодика, експерти за руска питања, Сергеј Маслов, Владимир Лебедев

Увод

Издавачка делатност руске емиграције широм Европе у периоду између два светска рата била је организована на високом нивоу и материјални извори сачувани у виду публикација и периодичних издања из овог раздобља представљају значајну основу за културолошка истраживања. Како је издаваштво у Руској империји имало дугу традицију, овакав вид масовног комуницирања наставио је да буде доминантан медиј информисања јавности и у емиграцији. У свим значајним европским

центрима где су организоване руске колоније, међу њима и у Београду и Прагу, књижевници и новинари организовани су у савезе, кружоке и удружења, а издавачка делатност обухватала је читав спектар публикација најразличитијих карактера и интересовања. Неке дневне новине и периодична издања, која су датирала још из предреволюционарног периода Руске империје, наставиле су да постоје и редовно излазе у другим европским градовима који су двадесетих и тридесетих година XX века постали центри такозване „Заграничне Русије“. Често су задржавани формати старих часописа, а велика пажња је посвећивана и типу ортографије који се користио приликом њиховог штампања. Емигрантска публицистика, између осталог, поларизирана је на фону политичког, идеолошког и културног диверзитета друштвене структуре „Заграничне Русије“. Свака организована група избеглица која је тежила легитимизацији свог система вредности имала је сопствено гласило у коме је информисала јавност, или макар њен део, о актуелним темама и питањима од значаја за руску заједницу. У неким гласилима уређивачка политика била је јасно дефинисана, а уредништво се трудило да прецизно формулише идејно-идеолошке оквире око којих је требало да њихови сарадници гравитирају. Начин на који је јавност информисана кроз објављене текстове у публикацијама различитих усмерења утицао је на стварање одређених представа које се тичу политичко-идеолошких и идентитетских питања „Заграничне Русије“, али и заузимања конкретних политичких позиција у односу према Совјетском Савезу.

Са друге стране, дипломатски односи између Совјетског Савеза и Краљевине Југославије нису били успостављени до почетка Другог светског рата,¹ те су се у међуратном периоду у југословенској штампи оглашавали „релевантни стручњаци“ из редова руске емиграције, који су се промовисали као експерти за руска питања. Како су се политичко-идеолошке и социо-културне позиције ових „стручњака“ разликовале, тежишта њиховог извештавања, или тумачења одређених друштвених појава и догађаја, значајно су одступала једна од других и често су била у складу са идеолошком струјом или организацијом којој су аутори припадали. На основу таквих, „експертских извештаја“, домаћа јавност се информисала и стварала представе о историји, култури, економији и актуелној политици Русије. Другим речима, на основу новинских чланака и извештавања ових „познавалаца прилика“, у знатној мери формирана је слика

1 Две земље успоставиле су дипломатске односе тек у јуну 1940. године.

у југословенском јавном мњењу о тзв. „руским питањима“, међу којима су и питања о животу у Совјетском Савезу.

Овај рад изучава како су поједини друштвени делатници из редова руске емиграције на прелазу између двадесетих и тридесетих година XX века изградили имиџ „експерата за руска питања“ и утицали на формирање слика и представа о Совјетском Савезу међу југословенском читалачком публиком. Студија случаја обухвата текстове објављене у београдској штампи, као и у руским публикацијама штампаним на српском језику. Анализирају се наративи у низу новинских чланака размењених у периоду од новембра 1929. до августа 1930. године, између левог есера Владимира Ивановича Лебедева и депутата партије „Сељачка Русија“ (Крестьянская Россия) Сергеја Семјоновича Маслова, као и неколико текстова њихових присталица који су настали као рефлексција на овај новински дуел. Одабрани временски оквир истраживања обухвата период када су се у београдским штампаним медијима појавила нова, у то време најактуелнија сведочанства и репортаже из Совјетског Савеза.² Циљ овог рада јесте анализа наратива у текстовима који су настали као рефлексција на конкретне историјске догађаје и социо-културне појаве. Као извори за добијање података коришћени су текстови објављени у наведеном временском периоду у листовима *Политика*, *Време*, *Правда* и београдском емигрантском часопису *Руски архив*. Студија случаја обухвата сведочанства о приликама и животу у Совјетској Русији³ у текстовима двојице истакнутих прашких представника руске емиграције, који су аутентичност свог извештавања базирали на импресијама стеченим на терену, односно, позивајући се на илегалне боравке на територији Совјетског Савеза.

2 Извештаји „са терена“, који су хронолошки претходили Лебедевљевим и Масловљевим сведочанствима, припадали су домаћим ауторима Драгиши Васићу (*Време*) и Сретену Стојановићу (*Новости*). Њихови извештаји датирају из времена посете аутора СССР-у током маја и јуна 1927. године и настали су као рефлексција на догађаје везане за обележавање десете годишњице Октобарске револуције. Детаљније у: Весна Матовић, „Руски архив и ‘Повраци’ из СССР-а“ (Драгиша Васић, Сретен Стојановић, Станислав Винавер, Мирослав Крлежа), *Часопис Руски Архив (1928–1937) и култура руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији*, ур. Весна Матовић, Станислава Барић, (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015), 46.

3 У коришћеним изворима, као незванични назив за СССР уобичајено је примењиван термин „совјетска Русија“. Његова употреба, иако погрешна са аспекта назива државе, културолошки је оправдана тиме што су одредницом „совјетска“ руски емигранти ограђивали себе не само у политичком, већ и у социо-културном погледу од новоуспостављене совјетске културе државе коју су напустили.

Први је о томе извештавао члан прашког Земгора⁴ и уредник часописа *Воля России* Владимир Лебедев, који је илегално боравио на совјетској територији у августу 1929. године. Његово извештавање о том путовању изазвало је сумњу, те су се у југословенској и емигрантској периодици тим поводом огласили и други угледни представници руске емиграције. Не мање значајна сведочанства на ову тему за београдске медије дао је и Сергеј Маслов, вођа партије „Сељачка Русија“ (Крестьянская Россия) из Прага, који је по позиву Савеза руских књижевника и новинара у Југославији боравио у Београду и одржао низ предавања. Према извештају председника Руског научног института у Београду, Евгенија Спекторског (1875–1951), на скупу затвореног типа у организацији овог института, Маслов је одржао предавање на тему „положаја сељака у совјетској Русији“.⁵ Агенти и сарадници Масловљеве организације су у више наврата боравили на територији Совјетског Савеза током друге половине двадесетих, и о овој разгранатој агентурној мрежи, поред спекулација из емигрантске и југословенске периодике тог времена, данас са сигурношћу знамо на основу опсежне монографије руског историчара Михаила Соколова.⁶

Ко су креатори јавног мњења и „експерти“ за руска питања у Београду?

Када поставимо питање ко су креатори јавног мњења,⁷ односно „експерти“ за руска питања, вишезначност појма захтева контекстуали-

4 Прашки Земгор (Удружење руских обласних и градских самоуправа у Чехословачкој републици) постојао је у периоду 1921–1934. као део мрежне организације која је своја представништва формирала у свим важним центрима руског расејања са циљем побољшања квалитета живота руских избеглица, спровођења хуманитарних, образовних и културних акција. Делатност Земгора, поред берзе рада, обухватала је и оснивање образовних центара, организацију курсева за преквалификацију радника, пружање медицинско-санитарне, правне и материјалне помоћи, оснивање библиотеке, издавачку и културну делатност. Детаљније у: Ирина Сабенникова, „Сохранение традиций земства в русской эмиграции 1917–1939 гг.: Земско-городской комитет помощи российским гражданам за границей (Земгор)“, *Historia Provinciae - the Journal of Regional History* 3/2022, 1008–1034.

5 Евгений Спекторский, „Десятилетие Русского научного института в Българдѣ“, *Десятилетие Русского научного института в Българдѣ: 1928–1938*, (Българдѣ: [б. и.], 1938), 19.

6 Михаил Соколов, *Соблазн активизма. Русская республиканско-демократическая эмиграция 20—30-х гг. XX века и ОГПУ СССР*, (Москва: Издательский центр «Азбуковник», 2011).

7 Појам „креатор јавног мњења“, чији би еквивалент у англосаксонском говорном подручју био „opinion leader“, разумемо и користимо према дефиницијама објављеним

зацију и разматрање неколико његових аспеката. На првом месту, питање **КО?** у себи имплицира конкретну особу, а одговор води ка персонализацији и приказивању одређене личности. У том контексту, експертима за руска питања сматрани су значајни представници руске емиграције са чијим је биографијама (или деловима биографија) била упозната југословенска (српска) јавност на основу извештавања београдских штампаних медија. За истраживачки проблем који се разматра у овом раду релевантна су два имена: Владимир Иванович Лебедев и Сергеј Семјонович Маслов.

Владимир Иванович Лебедев (1882?⁸–1956) по политичком опредељењу био је есер. У својству поручника учествовао је у Руско-јапанском рату (1904–1905) из кога је понео орден за храброст. Током Првог светског рата (1914–1918) као лајтенант француске армије активно је учествовао у ратним дејствима и паралелно се бавио новинарством. Његове ратне репортаже са Западног и Солунског фронта објављиване су на руском и француском језику. Током 1917. био је именован за министра морнарице у влади Љвова, а 1918. године придружио се Народној армији. По одласку у емиграцију кратко време се задржао у Паризу, затим је неколико година живео у Прагу, да би се од друге половине 1930-их трајно настанио у Њујорку. За време боравка у Европи уређивао је лист *Воля России* (Праг, 1920–1922, 1922–1932) и заједно са Фјодором Евдокимовичем Махином југословенској јавности био познат као један од оснивача београдског Земгора.⁹

на званичним страницама електронске верзије енциклопедије *Britannica* и *Cambridge Dictionary*. Филипс Дејвисон, аутор чланка о лидерима јавног мњења у енциклопедији Британика истиче да се „опинион лидером“ односно „лидером јавног мњења“ може сматрати било која особа чија је улога водећа у дефинисању популарних питања и која у тој области остварује утицај на индивидуална мишљења других. Види Phillips Davison, „Public opinion“, *Britannica* <https://www.britannica.com/topic/public-opinion/Mass-media-and-social-media> (Датум приступа 3. 2. 2023). *Cambridge Dictionary* појам „opinion leader“, исто као и „opinion former“, дефинише као „особа чије мишљење о нечему као што је производ или проблем имају велики утицај на мишљења других“. „Opinion leader“, *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/opinion-leader?q=opinion+former> (датум приступа 3. 2. 2023).

- 8 Више извора указује на различите године и места рођења. У овом чланку користили смо податке из некролога објављеног у листу *Новое русское слово* из 1956. Детаљније о његовој војној каријери доступно на сајту Офицеры РИА, Аноним, „Лебедев Владимир Иванович 3“, <https://shorturl.at/syGP1> (датум приступа 17. 9. 2023).
- 9 Аноним, „К кончине В. И. Лебедева“, *Новое русское слово*, No. 15618, 1; Детаљније о делатности београдског ЗЕМГОР-а, као и односима Махина и Лебедева: „Успомене М. Агапова о раду југословенског огранка Земгора“, *Москва–Србија, Београд–Русија. Документа и материјали, Том 4: Руско-српски односи 1917–1945*, прир. Алексеј Тимо-

Сергеј Семјонович Маслов (1887–1945?¹⁰) рођен је у граду Нижње-девицк вороњешке губерније, у трговачкој породици. Био је агроном по образовању. Његов политички живот до одласка у емиграцију карактерисало је чланство у партији есера и активно учешће у свим револуционарним дешавањима, почевши од 1905. године. Током Грађанског рата у Русији или непосредно по његовом завршетку, декларисао се као противник партије есера и одвојио се од њеног језгра. Након одласка у емиграцију настанио се у Прагу, где је био један од уредника/издавача новина *Крестјанская Россия* (Праг, 1922–1924) и *Вестник Крестјанской России* (Берлин, Праг, 1925–1933). Такође, био је оснивач емигрантске радничко-сељачке партије „Сељачка Русија“ са центром у Прагу, чији је огранак постојао и у Краљевини Југославији.

Када је реч о актерима чија је улога била важна у креирању „објективних“ слика и представа о животу у „совјетској Русији“ међу српским читаоцима крајем двадесетих и почетком тридесетих година прошлог века, те за боље разумевање обима културног утицаја који су Лебедев и Маслов остварили у југословенској, првенствено српској средини, неопходно је њихову полемику сагледати из ширег аспекта политичке раслојености руске избегличке колоније у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији. Према подацима које износи историчар Мирослав Јовановић, око 90% Руса у Србији били су монархистичких политичких уверења, нешто испод 10% су били присталице уставотворних демократа (кадета), док је подршку социјалистима-револуционарима (есерима) давао око 1% избеглица.¹¹ Имајући у виду овакву политичку раслојеност и несразмерно вођство присталица монархије међу руским емигрантима

фејев, Горан Милорадовић, Александар Силкин, (Београд: Архив Србије, Москва: Главное архивное управление города Москвы, 2017), 663–687; Алексеј Тимофејев, *Нестајање руске емиграције у Југославији. 1941–1945*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2022).

10 О години смрти наилазимо на различите податке. Истраживач историје партије „Сељачка Русија“ Соколов тврди да „смрт Сергеја Маслова за сада остаје загонетка“ и наводи прецизне податке до последњег хапшења које је спровела контраобавештајна совјетска организација СМЕРШ средином маја 1945. Такође, овај податак се наводи и у *Великој руској енциклопедији 2004–2017*. Види А. А. Куреньшев, „Маслов Сергей Семёнович“, https://old.bigenc.ru/domestic_history/text/2190391 (датум приступа 17. 9. 2023). Други аутори као време и место смрти С. Маслова наводе Праг 1965. Види Алексеј Олейников, „Сергей Маслов. Крестјанский патриот“, 1. 7. 2018, <https://topwar.ru/143485-krestyanskiy-patriot.html> (датум приступа 17. 9. 2023).

11 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*, (Београд: Чигоја, 2006), 62.

у југословенској краљевини, са културолошког аспекта интересантна је чињеница да се у најрелевантнијим београдским листовима тог времена појављују сведочења о животу у Совјетском Савезу, чији су аутори двојица припадника бројчано најмање заступљених групација на политичкој сцени руске емигрантске заједнице у Краљевини Југославији. Још је интересантније да ниједан од двојице аутора, ни леви есер Владимир Лебедев и депутат партије „Сељачка Русија“, нити бивши есер Сергеј Маслов, никада нису на дужи временски период били настањени у Београду, већ су обојица у југословенској престоници боравили у својству гостију из Прага. Мада се Лебедев нешто раније, почетком 1928, на извесно време стационирао у Београду, о чему је такође писала београдска штампа,¹² из овога се може наслутити да је, без обзира на бројчану надмоћ конзервативних монархиста, либерална струја руских избеглица уживала несразмеран кредибилитет у српским друштвеним и културним круговима. Сведочанствима о животу у Совјетском Савезу посвећена је значајна пажња домаћих новинара, док се у српским водећим листовима *Политика*, *Време* и *Правда* руски сарадници који су припадали таборима супротних политичких уверења нису оглашавали. Изузетак је текст из 1930. који је доводио у питање истинитост чина Лебедевљевог боравка у Русији.

Након контекстуализације политичко-идеолошке и социо-културне позиције са којих су наступали одабрани „експерти за руска питања“ из редова руске емиграције, приступићемо дубинској анализи наратива у њиховим текстовима објављеним у југословенској штампи. Са културолошког аспекта анализираћемо како се извештавало о појединим „руским питањима“ и какав је став према Совјетском Савезу доминирао у њима. Треба нагласити да у временском периоду који покрива ова студија случаја, дипломатски односи између Краљевине Југославије и СССР-а нису били успостављени, што може имплицирати да су руски емигранти, нарочито они који су имали „валидне“ информације, представљали значајан обавештајни извор, не само за југословенску јавност, већ и за сам југословенски државни врх. Поред текстова аутора који су предмет анализе у овом раду, као релевантне стручњаке за руска питања међу београдском групом руских емиграната, треба издвојити новинара *Политике* и дугогодишњег председника Савеза руских књижевника и новинара у Југославији, Алексеја Ивановича Ксјуњина (1882–1938). Током 1920-их и 1930-их година важио је за великог познаваоца руских питања, хвалећи се поверљивим изворима информација, захваљујући

12 *Правда*, 26. 2. 1928, 6.

чему је стекао запажен углед и поверење југословенске власти.¹³ Ипак, како сам Ксјуњин никада није боравио на територији Совјетског Савеза, већ је информације добијао из посредних извора, у овом истраживању његови текстови неће бити анализирани. Од југословенских Руса, записи о „реалном“ стању у Совјетском Савезу могу се наћи у сећањима В. В. Шуљгина (1878–1976), будући да је у оквиру операције „Трест“ 1925–1926. године боравио на територији Совјетског Савеза трагајући за изгубљеним сином. Шуљгинова запажања са овог путовања забележена су у књизи *Три столицы*, објављеној у Берлину 1927. године на руском језику.¹⁴ Како његово путовање, као и књига бележака, која је услед језичке баријере остала недоступна југословенским читаоцима, не одговарају ни теоријском ни временском оквиру нашег истраживања, Шуљгинова сведочанства неће бити разматрана у овом раду. У том контексту, међу ретким информацијама „из прве руке“, како емигрантским читаоцима, тако и домаћој публици, пласирани су извештаји руских емиграната из Прага, Сергеја Маслова и Владимира Лебедева.

*Илегални боравак В. Лебедева у Совјетском Савезу
и одзиви о овом догађају у београдској штампи*

У београдском листу *Време* од 23. новембра 1929. године освануо је чланак под насловом „Г. Владимир Лебедев, чувени руски публициста који је успео да се незапажен пребаци у совјете, описује савремени живот у ‘Стаљиновом царству’“, са поднасловом „Живот у Русији тече као и на другим странама, са свим својим варијацијама и у свој својој бујности“.¹⁵ У њему је објављено да је током августа те године В. Лебедев илегално боравио у Москви и другим совјетским градовима, а његове импресије са тог путовања су пренете читаоцима. Овај текст, као и сам чин Лебедевљевог илегалног боравка у Совјетском Савезу, изазвали су лавину реакција међу руским емигрантима, а цела ствар имала је одјека и у ју-

13 Овај податак налазимо код И. В. Гесена, који се у својим успоменама присећао једног сусрета са Ксјуњиним. Види Иосиф В. Гесен, *Годы изгнания*, (Париж: Утса-Press, 1979). Такође, видети: Соколов, *Соблазн активизма*.

14 Објективност Шуљгинових операција са овог путовања дискредитована је већ у априлу 1927. године, када се недвосмислено показало да је операција „Трест“ била дело совјетских органа државне безбедности. Види: Алексеј Арсењев, „Одисеја Василија Шуљгина“, *Руски алманах* 16/2011, 227–253.

15 Аноним, „Г. Владимир Лебедев, чувени руски публициста који је успео да се незапажен пребаци у совјете, описује савремени живот у ‘Стаљиновом царству’“, *Време*, 23. 11. 1929, 7.

гословенској периодици. В. Лебедев је већ био познат београдској јавности као један од руководиоца Земгора, уредник прашког часописа *Воля России* и београдског *Руског архива*. Годину дана пре реализације тог путовања, београдски штампани медији пренели су да је допутовао из Прага. Лист *Правда* је у фебруару 1928. објавио да је Владимир И. Лебедев, „несумњиво један од најугледнијих представника руске емиграције“, на дуже време дошао у Београд, где ће се, између осталог, вероватно бавити и јавним предавањима.¹⁶ *Време* је 17. новембра исте године позвало заинтересоване на његово предавање „О руском народу“, најављујући говорника као познатог руског политичара и књижевника и наглашавајући његово учешће у раду влада Љвова и Керенског.¹⁷

Лебедев је своја запажања о животу у Совјетском Савезу у београдској штампи изнео на следећи начин: „У Русији је све кооператива, бон. Оно што је ван тога, то нема одређене цене и често је на зеленашком основу“. По његовим речима, у кооперативама се све могло наћи, те изузетак нису представљале ни свилене чарапе. Тамошњи живот је описао као јако солидан. Опис отпора сељака према бољшевичким властима указивао је на значајно еманциповање и напредак овог слоја становништва у културном и политичком погледу. Лебедев је истицао да се незадовољство испољавало због економске и политичке неједнакости „у коју их је бацила диктатура комунистичке странке“. Нагласио је да се сељаштво борило против режима разним средствима која су била и економска и политичка. „Они се труде да не даду влади зрно, јер влада не може да им плати добром валутом и да их снабде индустријском робом“. Смањење површина засађеног земљишта представио је као једну од стратегија отпора против владиних откупа произведених вишкова семења по умањеним ценама.¹⁸

Почетком децембра исте године *Политика* је објавила превод неколико извода из Лебедевљевог путног дневника. Значајан део запажања био је посвећен деци и омладини, а само делимично и у ублаженом тону, фокус читалаца био је усмерен на описивање сиромаштва које је владало међу тамошњим становништвом.

„Гомила је била шарена. Гомила је била живописна.
Али изношена, поабана. Пословна. Заузета. Поабани су

16 Аноним, „Г. Владимир Лебедев у Београду“, *Правда*, 26. 2. 1928, 6.

17 Аноним, „Предавање г. Владимира Лебедева“, *Време*, 17. 11. 1928, 8.

18 Аноним, „Г. Владимир Лебедев, чувени руски публициста...“, 7.

били дугачки ре(д)ови¹⁹ крај задруга. Поабана је била калдрма. Поабане су биле куће. Поабани кочијаши, терали су поабану, мршаву кљусад, упрегнуту у поабане кочије; камиони и аутомобили – све је било поабано. Само по некад засија сасвим нови Ролс-Ројс или Пакар совјетског велможе... Али као светао тон, весео и звучан, уливао се у московски улични шум говор, смех и песма деце. Деца су још јаче подвлачила изношеност о поабаност одраслих²⁰.

Као најоштрији критичар и опонент оваквог наратива у београдској штампи истакао се Сергеј (Сергије) Маслов, вођа партије „Сељачка Русија“. Он је у марту 1930. посетио Београд како би, у својству госта Савеза руских писаца и новинара, одржао јавно предавање о Русији. Приликом свог доласка, свесно се дистанцирао од руских емиграната, док је своју друштвену позицију београдској јавности представио у посебном светлу. Анонимни аутор чланка из *Времена* је упознао своје читаоце са руским гостом на следећи начин: „Г. Маслов није избеглица или емигрант, као што су остали Руси. Он је кришом напустио Совјетску Русију пре неколико година, п(о)што је тако био одлучио врховни одбор сељачке руске странке, који је сматрао да ће г. Маслов много лагодније и лакше из иностранства руководити противбољшевичком акцијом“.²¹ Домаћој јавности представљен је као стручњак за руска питања, „[...] јер се зна, да је он врло добро обавештен о стању (у) Совјетској Русији и о раду бољшевика уопште помоћу тајних странкиних ћелија расутих по целој Русији“.²²

Културолошка анализа наратива Лебедевљевих и Масловљевих текстова објављених у београдској периодици указују, не само на различите стилове извештавања, већ и на њихове у потпуности супротне импресије о животу у Совјетском Савезу.

Маслов је писао: „У свима суседним државама Русије – њих има шест по броју, – дуж руске границе, партија ‘Сељачка Русија’ (‘Крестјанскаја Росија’) има нарочито одређене тачке преко којих се одржава стална веза са Русијом. Преко њих пребацују се у Русију штампана издања партије, преко њих пролазе они који иду на противбољшевички посао и

19 У оригиналном тексту уместо речи ‘редови’ стоји реч ‘репови’. Очигледно се, без претходног узимања контекста у обзир, ради о превођењу руске речи ‘хвост’ која се може превести као реп, ред или крај.

20 В. Лебедев, „Деца“, *Политика*, 7. 12. 1929, 1–2.

21 Аноним, „Г. Маслов о отмици генерала Кутепова“, *Време*, 8. 3. 1930, 5.

22 *Исто*.

борбу у Русију, и они који се враћају из Русије. На тим местима прелазе границу који одржавају везу између организације ‘Сељачке Русије’ у иностранству и партијских експозитура у Русији; понекад ту прође неки члан партије, приморан да бежи из Русије и да постане емигрант²³.

За разлику од тога, већ поменути чланак из новембра 1929. је описивао путовање Владимира Лебедева готово у поетском стилу: „Сада је дошао опет са једног таквог пута који је био тајан, опасан и чудноват. Ишао је каналима који су само њему познати, кретао се по Русији у друштв(у) својих људи и – ништа му није било, премда је много био ставио на коцку. Он о томе не воли да прича; он радије говори о нађеним, виђеним чињевицама. Рус о Русији. Националиста о народу. Власт је споредна у том размишљању и разговору: он је гледао народ и видео шта је било за видети“²⁴.

На насловној страни *Политике* од 6. децембра 1929, уз карикатуру В. Лебедева, објављен је непотписани чланак под насловом „Како сам прешао границу“. Чланак је започињао цитирањем Гогољевог текста ‘Треба проћи кроз Русију’ из 1845. године, а настављао се веома изражајним описом природе у стилу руских писаца с краја 19. и почетка 20. века. Запажања о биљном и животињском свету руске шуме подражавала су литерарни стил Пушкина и Тургенјева. У овом чланку карактеристично је да, иако је илегално прелазео границу управо кроз ту непрегледну руску шуму, у моментима животне угрожености у случају разоткривања и непосредног контакта са совјетским граничарима, аутор је бивао очаран њеном лепотом. Лебедев се том приликом присећао књижевног опуса свог пријатеља и правио реминисценцију на дело писца А. Ремизова,²⁵ чији су радови објављивани у више бројева часописа *Руски архив*.²⁶

Осим описа самог начина уласка у земљу, Лебедевљево и Масловљево интерпретирање начина живота и деловања људи у Русији драстично се разликују.

У свом београдском предавању, чији су делови сумирани и објављени у листу *Време* 11. марта 1930. године, вођа партије „Сељачка Русија“ истакао је „три појаве нарочито карактеристичне за савремени изглед совјетских вароши, а то су: просјаци, дуги редови људи и жена пред

23 С. Маслов, „За ‘Време’ написао Сергије Маслов, вођа руске сељачке странке“, *Време*, 31. 3. 1930, 1.

24 Аноним, „Г. Владимир Лебедев, чувени руски публициста...“, 7.

25 У чланку је презиме Алексеја Михајловича Ремизова погрешно наведено као Ремазов.

26 В. Лебедев, „Како сам прешао границу“, *Политика*, 6. 12. 1929, 1–2.

радњама са намирницама и бескућна деца²⁷. Предавање је настављено у складу са политичком агендом његове партије, уз инсистирање да се ни социјалистичке идеје, ни стране интервенисање нису примили међу руским становништвом. Нарочито је упечатљив опис антибољшевичког деловања радника незадовољних актуелним режимом:

„У вароши Ростову, на – Дону, постоји колосална пекара, где се све ради помоћу машинских справа. Руке радника додирују хлеб тек када је он потпуно готов, испечен. Па ипак, у њему се стално налазе нитне, завртњи, разни отпаци, комадићи мачака и др.“²⁸

У текстовима Маслова, као и „експертизи“ његовог анонимног београдског сапутника, изразито су сликовити били осврти на духовни живот у совјетској престоници, каквих у Лебедевљевим написима из београдске штампе није било. Анонимни саговорник пренео је новинару утиске са лица места: „Посетио сам једну бившу саборну цркву, претворену у зграду за изложбе. На улазу сваки посетилац добија две цигарете са натписом ‘религија је отров’. Само са овом запаљеном цигаретом у устима можете ући унутра“.²⁹

Маслов се у свом јавном предавању у организацији београдског Савеза руских књижевника и новинара, одржаном у марту 1930. године, држао сличног наратива при описивању бољшевичког односа према религији. Да би дочарао морално посрнуће комуниста, описао је бурлескне карневалске светковине које су се практиковале са циљем исмевања религије:

„На улицама се често виђају велике групе ‘безбожника’, који иду преобучени у одела свештеника, царских официра и госпођа прошлог столећа. После се сва та одећа свечано баца у ватру на неком тргу [...] Туристи из унутрашњости радо посећују цркве, које су се још сачувале, али кваре иконе и зидове порнографским нап(и)сима. За улаз у цркву ‘Храм Христа Спаситеља’ у Москви наплаћује се 60 копејки“.³⁰

Демонизација бољшевика наставила се у серији текстова објављених у листу *Време* од 31. марта до 2. априла 1930. године: „Упоредо са

27 Аноним, „Живот у данашњој совјетској Русији“, *Време*, 11. 3. 1930, 3.

28 Исто.

29 В. Г., „Да ли је г. Лебедев био у Совјетској Русији?“, *Време*, 9. 3. 1930, 5.

30 Аноним, „Живот у данашњој совјетској Русији“, 3.

пљачком имовине код непоузданих елемената, *одузимају се и деца* (курзив А.Ђ.).³¹ Довољно је речит један од подналова који гласи: „КАО КОД ТУРАКА: ОДУЗИМАЊЕ ДЕЦЕ ЗА ЈАНИЧАРЕ“. Маслов је у том чланку нагласио да колективизација није представљала толики узрок негодовања сељаштва, колико је то био принцип *одузимања* резерве семена, чиме је проузроковано гладовање становништва. Интересантно је упоредити Лебедевљево примедбу *о откупу* произведених вишкова семења по нижим ценама и Масловљев коментар *о одузимању* резерве семена.

Несугласице међу руском емиграцијом које су стајале у корену сукоба између Маслова и Лебедева, југословенској јавности је настајао да појасни Василиј Платонович Глуздовски. У чланку „Да ли је генерал Кутепов одвезен у Суздаљ?“³² објављеном у листу *Време* 5. априла 1930, извор проблема објашњен је стајањем два друштвена делатника на различитим позицијама по питању односа према бољшевицима. Маслов, као лидер странке „Сељачка Русија“, био је стриктан у погледу изричитог неприхватања бољшевика, чиме се приближавао ставовима Керенског. Позиција левих есера, чији је Лебедев био члан, била је блиска бољшевицима, те је изазивала сумњу код остатка руске емиграције да би присталице овог крила у одређеним околностима лако могле да успоставе сарадњу са њима. Глуздовски, као и већина руских емиграната, оштро је осуђивао леве есере због помирљивог става који су испољавали према бољшевизму, међу којима су се истицали Владимир Лебедев и Фјодор Махин, у то време председник београдског Земгора, близак уредништву *Руског архива*.³³ Сам Глуздовски у овом случају није имао позицију „неутралног посматрача“, већ је као један од чланова-оснивача Савеза руских писаца и новинара у Југославији³⁴ настојао да међу београдским читаоцима оснажи друштвену и политичку позицију гостујућег предавача Сергеја Маслова, који је био позван од стране овог удружења да одржи јавно предавање у Београду. Што се тиче односа Лебедева и Маслова према Совјетском Савезу и бољшевицима, он је евидентан са становишта политичких пози-

31 С. Маслов, „На границама Русије“ (За ‘Време’ написао Сергије Маслов, вођа руске сељачке странке), *Време*, 2. 4. 1930, 4.

32 В. Глуздовски, „Да ли је генерал Кутепов одвезен у Суздаљ? (Утицај отмице на рад руске емиграције)“, *Време*, 5. 4. 1930, 5.

33 Довољно је приметити да ни Лебедев као уредник значајног прашког гласила „Воля России“ током свог боравка у Србији, ни Ф. Махин у периоду 1925–1935. нису постали чланови Савеза руских писаца и новинара у Југославији. Детаљније у: Остоја Ђурић *Руска литерарна Србија 1920–1940*, (Горњи Милановац: Дечје новине, 1990).

34 Ђурић, *Руска литерарна Србија 1920–1940*, 156.

ција са којих су ови друштвени и политички делатници наступали; он се рефлектовао, не само при избору тема, већ и начина на који ће бити осветљавани поједини аспекти живота у „Совјетској Русији“.

Питање кредибилитета аутора или креирање јавног мњења о креаторима јавног мњења

Други аспект ове студије случаја можемо анегдотски назвати *креирање јавног мњења о креаторима јавног мњења*. У овом делу анализираће се на који начин су горепоменути „експерти за руска питања“ В. Лебедев и С. Маслов етикетирани од стране представника супарничких емигрантских организација, са циљем да се неистомишљеници компромитују и стекне статус ваљаног и „објективног“ извештача, на који су, готово без изузетка, претендовале све новинарске и књижевне струје „Заграничне Русије“. Како се овај рад бави анализом наратива са културолошког аспекта, у овом делу ћемо цитирати делове одређених текстова и указати на стратегије којима су аутори прибегавали ради легитимисања својих „објективних“ извештачких позиција, истовремено поткопавајући ауторитет својих политичких супарника.

Када је приликом Масловљевог боравка у Београду новинар *Времена* госту поставио питање шта мисли о путовању В. Лебедева у Совјетски Савез, он је изразио отворену сумњу у истинитост тврдње да је Лебедев заиста био тамо, позивајући се на експертизу једног од сарадника који је извесно време службено провео на совјетској територији. Истицао је да није постојало подударности у закључцима једне и друге стране, наглашавајући да се код Лебедева они изводе на основу онога што се сматра за истинитост, а не на основу правог знања и објективних чињеница. Маслов је навео: „Г. Лебедев *сматра*, да народ одобрава извесну основицу економске политике совјета, *ми знамо* да се народ томе јако опире... Знајте, да се већина наших ћелија створила тамо баш у току 1929. године јер се *народ буни против власти*“ (курзив А.Ђ.).³⁵

Сутрадан се у истим новинама појавио још један наслов којим је доведен у питање Лебедевљев боравак у Русији. Интервју за *Време* је дао анонимни саговорник, који је у Београд стигао као пратња С. Маслова. У питању је био члан странке „Сељачка Русија“, који се након седмочесечног илегалног боравка у Совјетском Савезу, почетком фебруара 1930. године, вратио у Праг. У овом тексту постојало је неколико детаља о грађевина-

35 „Г. Маслов о отмици генерала Кутепова“, *Време*, 8. 3. 1930, 5.

ма у Москви, између осталог, помињао се и Маузолеј Лењина, а на основу којих интервјуисани је покушао да дискредитује Лебедевљеве тврдње да познаје „право“ стање ствари у савременој Москви, чиме је сутерисао да леви есер В. Лебедев заправо није ни боравио у Русији. Као одговор на те оптужбе, Лебедев се у *Времену* огласио б. априла текстом „О ‘тајанственим пратиоцима’, ‘експертизи’, ‘сељачком вођи’ и руском писцу Гогољу“. За разлику од Масловљевих текстова и предавања базираних на имиџу Совјетског Савеза који су агенти из партије „Сељачка Русија“ креирали на основу „чињеница“ прикупљених на терену, Лебедев се окренуо покушају да на сваки начин јавно „раскринка“ Маслова као опортунисту и бескрупулозну политичку личност. У кратком уводном делу, он је настојао да аргументима докаже како је „експертиза“ Масловљевог „тајанственог пратиоца“ настала управо по налогу самог Маслова. Истицао је да се он лично на њу никада не би осврнуо, да југословенско јавно мњење није било заведено интензивном промоцијом личности и дела С. С. Маслова коју су извршили поједини представници руске емиграције, блиски највишим југословенским друштвеним и политичким круговима.

„Ја с пуно презира гледам на нападе сваких анонима иза ћошка. Али овај атак ‘тајанственог пратиоца’ био је организован по ‘налогу’ г. Маслова, који се на тај начин сакрио, мада не потпуно, за леђа анонима. У руској штампи, читаоцима, којима је каријера г. Маслова добро позната, ја не бих одговарао на овај напад иза бусије, на напад који је он учинио под заштитом ‘анонима’. Али ја нећу да остављам у заблуди југословенско јавно мишљење које је било подвргнуто утицају веома насртљиве рекламе о личности г. Маслова.“ (курзив А.Ђ.)³⁶

Текст се настављао неколицином података из Масловљеве биографије чији је циљ био да југословенским читаоцима помогне да стекну „праву претставу [sic]“ о њему:

„Када су болшевици победили, они су стрељали хиљаде људи у Архангелску и целом крају. Што се тиче г. Маслова, он је касније био ухапшен од стране болшевика, закључан у тамницу, и без обзира на то, што су сви чланови антиболшевичких влада и вође контрареволуционарних организација били стављени ван закона... ослобођен“.

36 „О ‘тајанственим пратиоцима’, ‘експертизи’, ‘сељачком вођи’ и руском писцу Гогољу”, *Време*, 6. 4. 1930, 5.

У наставку текста, реферишући на Масловљев претходни чланак објављен у листу *Време*, Лебедев је правио инсинуацију на изјаву која је гласила: *частан човек ту може да се ослободи једино смрћу*. Даље се присећао периода када га је Маслов писменим путем молио да му се обезбеди финансијска средства и виза за улазак у Чехословачку, након што је побегао из Москве: „Социјалисти-револуционари, који су се налазили у Прагу, одазвали су се на ово писмо и г. Маслов се појавио у Прагу“.³⁷ Недуго потом, Маслов је најавио разилажење са партијом социјалиста-револуционара чији је дугогодишњи члан био, и објавио читав низ чланака у којима је настојао да у јавности оцрни своју некадашњу партију и бивше истомишљенике.

Пет дана касније, јавио се Маслов, сада већ из Прага, након што је у јавност изнео нове чињенице на основу којих је закључио да је Лебедев лажирао своје путовање у Москву зарад убирања политичких поена. Обратио му се директно речима: „Г. Лебедеве! Ја пред јавношћу оптужујем вас, да један мушки акт, који сте импутирале себ(и), о коме сте причали свима и из кога сада црпите личне и политичке користи, Ви нисте извршили. У Москви 1929. године Ви нисте били. Ви сте обманули све оне који су вам веровали и Ви и даље настављате своју обману“.³⁸ Изазивао је Лебедева да овај дуел разреши судским путем, правећи инсинуације како Лебедев нема храбрости да то уради.³⁹

Након ове оптужбе, Владимир Лебедев се још само два пута обратио југословенској јавности тим поводом: први пут у листу *Време* 1. маја 1930, тобоже обраћајући се уредништву, саопштио је јавности своје намере поводом изазова који му је Маслов упутио у поменутом чланку од 11. априла 1930. Текстом упућеним уредништву листа, јасно је ставио до знања да више нема никакву намеру да комуницира са С. Масловим поводом ове теме:

„Карактер и садржина његовог испада само су учврстили моју ранију одлуку већ саопштену Времену, да не улазим ни у какву полемику са њим. Ја нећу тужити г. Маслова

37 Исто.

38 У оригиналном тексту пише „...да један мушки акт, који сте импутирале себе...“. На основу контекста, сматрам да је дошло, или до штампарске грешке, или до неправилног превода услед сличности коју ова реч има у употреби на српском и руском језику. С. Маслов, „Љуто политичко јело“ (Одговор г. Лебедеву) Наставак текста са стр. бр. 4, *Време*, 11. 4. 1930, 6.

39 Исто.

никаком ‘изборном суду’ већ и зато што за мене не може бити никакав ‘изборни суд’ са г. Масловим“.⁴⁰

Читаоцима је упутио пар речи посвећених онима „које би могла донекле да фрапирају вашарска настојања г. Маслова“. Свом путовању у Совјетски Савез приписао је интимни карактер, односно, потребу да верификује сопствене представе о Русији и жељу да на терену осети „психологију руског живота“:

„Своме путовању нисам придавао никакав значај (које је уз то било врло кратко, нешто дуже од месец дана) и никакве личне ни политичке користи нисам од тога за себе отворио. То је била моја лична ствар. Жеља мојих противника (политичких и неполитичких) да протумаче моје путовање као неко образложење оних идеја, које заступам ја и моји пријатељи и, да пошто осумњиче и саме идеје, сматрам за напад са незгодним сретствима, без обзира на то ко га чини. Идеје и разумевање Русије, које ми бранимо, оснивају се на сталном проучавању и упознавању наше отаџбине, сталном додиру са њоме и на путовањима читавог низа лица“.⁴¹

Други пут, огласио се 27. августа исте године, одговарајући на нападе још једног од чланова-оснивача београдског Савеза руских књижевника и новинара, Јевгенија (Евгенија) Жукова. Текст В. Лебедева под насловом „Поводом полемике о томе да ли је г. Лебедев био на савској плажи“ објављен је на 5. страни београдског листа *Правда*. Он је нагласио да је „одвратна и подла кампања“ поведена против њега у емигрантској периодици широм Европе, позивајући се на текстове објављене у берлинском листу *Руль* и париском листу *Дни*, у којима „неки Евгеније Жуков, ‘књижевник’ и ‘антрепренер’“ настоји да дискредитује његов боравак у Русији на основу тврдњи и чак писмених исказа „низа случајних сведока“ који су сагласни да се појаве на суду, како би се доказало да је Владимир Иванович виђен у Београду у исто време када је наводно био у Совјетском Савезу. Као сведоци у овом случају помињу се „проф. В..., пуковник П... и чиновник Министарства саобраћаја Ц...“ Лебедев се у наставку текста присећао једног старијег случаја ширења клевете на основу „фалсифико-

40 В. Лебедев, „Г. Лебедев одговара г. Маслову (Поводом ‘кампање’ г. Маслова)“, *Време*, 1. 5. 1930, 5.

41 *Исто*.

ваног документа“ у коме је Евгениј Жуков у часопису *Руљ* 1927. објавио текст против њега и тадашњег представника прашког Земгора у Београду, Фјодора (Тодора) Махина: „Овај ‘докуменат’, који је касније циркулисао под насловом ‘Меморандум Махина и Лебедева’ (руски: ‘Записка Махина и Лебедева’), очигледно је посао руку једног опасног злочинца. (...) Појава г. Жукова на суду, веома вероватно, много би помогла утврђивању личности злочинца који је, изгледа, исто тако ‘снабдео’ г. Жукова својим ‘документом’, као што га сада господа В..., П..., и Ц, ‘снабдевају’ својим исказима о моме боравку на ‘Савској плажи’ и то баш у августу 1929 г.“⁴²

Поред наведених новинских чланака, дубинско разумевање овог случаја захтева консултовање још неких извора објављених у београдској периодици, а који се посредно и непосредно дотичу теме. У југословенској штампи, поред директних кореспондената Лебедева и Маслова, као и већ поменутих Ј. Жукова и В. Глуздовског, поводом овог случаја огласили су се и заузели Лебедевљевој страну истакнути есер, један од оснивача Партије социјалиста-револуционара, Осип Соломонович Минор и Коста Тодоров, у то време бивши пуномоћни министар Бугарске на Двору Њ. К. В. Краља Југославије. Обојица су се позвала на лично пријатељство, чврст карактер и личност В. Лебедева. У настојању да одбрани пријатеља од напада партијских непријатеља, К. Тодоров је тежио да јавно дискредитује Маслова, истичући његов однос према покојном Стамболијском, док се О. С. Минор позивао на лични ауторитет тврдећи да је В. Лебедев боравио у Совјетској Русији.

Минор у писму редакцији *Времена* објављеном 21. маја 1930. писао је: „Упознао сам се са неколико новинарских чланака у којима неки г. Маслов износи сасвим неосноване сумње у поштење и истинитост г. В. Лебедева, кога ја одавно познајем“ (курзив А. Ђ.).⁴³ У наставку текста, настојао је да побуди симпатије српског становништва према Лебедеву, наводећи да је он ратовао на западном и Солунском фронту као добровољац француске војске, те да се на Балканском полуострву борио раме уз раме са српским ратницима. О Сергеју Маслову изјашњавао се на следећи начин: „Четрдесет година у већој или мањој мери учествовао сам у ослободилачком покрету Русије, али први пут видим да један бивши ‘револуционар’ на овакав начин компромитује тај покрет. Да не знам да г.

42 В. Лебедев, „Поводом полемике о томе да ли је г. Лебедев био на савској плажи... (-изјава г. Владимира Лебедева)“, *Правда*, 27. 8. 1930, 5.

43 Осип Минор, „Г. О. С. Минор категорички тврди да је г. Владимир Лебедев био у Совјетској Русији“, *Време*, 21. 5. 1930, 4.

Маслов није један обичан провокатор, могао бих из начина његовог рада извести закључак, да је циљ те акције наметнут од неког, не баш тако паметног провокатора⁴⁴. Писмо редакцији закључио је: „Ово (писмо) пак не пишем као деманти, већ само као изјаву, да ми је тачно познато на који је начин, куда и зашто путовао наш пријатељ, излажући се огромној опасности. По себи се разуме да никоме – никада, а понајмање непријатељима наше странке не могу и нећу рећи ма и једну реч о нелегалном путовању у Совјетску Русију. Тврдим само једно, да је В. И. Лебедев ишао у Русију и да је мене упознао са свима детаљима тога путовања“⁴⁵.

Сумирајући све претходно наведено, намећу се речи Јекатерине (Катарине) Кускове које најбоље указују на тежње тог времена да се продре на територију Совјетског Савеза и проникне у његову „стварност“. Она пише да „нико више не верује пропаганди црвених о огромним резултатима њихове политике, али нико не верује ни њиховом противнику, белом пропагатору, чији је једини задатак: изобличити, оскрнавити, не износити истину. Сви су сада обузети жељом да виде јасно оно што је у ствари. Интересовање за несавесну пропаганду знатно је попустило“⁴⁶.

Закључак

Током прве деценије од формирања „Заграничне Русије“, многа глобална, али и интерно емигрантска социо-политичка и идеолошка тежишта су се променила. Неки савезнички блокови су формиран, неки су се разишли, али свакако су морали да се прилагоде тренутној ситуацији или да нестану. Ова студија случаја настоји да демонстрира како су „респектабилни“, али политички различито оријентисани представници руске емиграције настањени у Прагу, југословенске читаоце „објективно“ извештавали о животу у Совјетском Савезу. На основама њиховог извештавања формирано је мишљење о појединим руским питањима, а кредибилитет овим прашким друштвеним делатницима давали су „домаћи“ руски емигранти, етаблирани у београдским друштвеним круговима. Из текстова који су нам послужили као извор за добијање података можемо закључити да су леви есери, на челу са В. Лебедевим, са далеко мање агресије извештавали о бољшевицима, док је С. Маслов, вођа рад-

44 Исто.

45 Исто.

46 Катерина Кускова, „Може ли суд о савременој Русији бити објективан“, *Руски архив* 3/1929, 9.

ничко-сељачке партије „Сељачка Русија“, на бруталан и експлицитан начин приказивао однос комуниста према сељацима, као и њихов отпор према црвеном терору. На основу текстова и јавних предавања одржаних у Београду у том периоду, ова два респектабилна друштвена делатника и уредника значајних прашких гласила су у Југославији утицали на формирање слика и представа о животу у Совјетском Савезу. Статус релевантних познавалаца Русије стекли су на различит начин – В. Лебедев својим једномесечним боравком у Москви и другим градовима Русије, а С. Маслов на основу поузданих извештаја агената који су илегалним путем ушли на совјетску територију и на терену се упознали са „реалном ситуацијом“. Обојица аутора су у својим извештавањима прибегавали афирмацији сопственог виђења Русије и руског питања, претендујући на ексклузивност у „објективном“ извештавању о животу у Русији, заснованом на чињеницама прикупљеним на терену.

Из до сада пронађених докумената и доступне архивске грађе, познато је да је „Сељачка Русија“, у сарадњи са другим лидерима сродних политичких позиција, учествовала у раду организације ОПУС, чији је задатак био илегално пребацивање агената и литературе у Совјетски Савез. Руски историчар Михаил Соколов објавио је 2011. опсежну монографију о настанку партије „Сељачка Русија“ у емиграцији, њеној делатности током међуратног периода и активностима агената ове организације на основу извештаја ОГПУ.⁴⁷ Из тог обимног рада дошли смо до сазнања да је организација ОПУС у више наврата успевала да илегално пребаци агента на територију Совјетског Савеза, као и да су чехословачка и југословенска влада посредно финансирале овакве „излете“. Соколов је нагласио да је период 1927–1930. обележен покушајима успостављања веза између чланова ОПУС-а и истомишљеника на територији Совјетског Савеза, а међу најзначајније покушаје пребацивања агената на совјетску територију прашки центар је истакао акције свог агента Николаја Бојарова-Мосевича. Према Соколовљевом истраживању, „идентични дактилографски текстови његовог извештаја о боравку у Русији 1928–1929. откривени су у Државном архиву Руске Федерације,⁴⁸ и у Фонду Мељгунова у Лондонској школи економије“,⁴⁹ а Централни архив ФСБ-а⁵⁰ по-

47 Обједињена државна политичка управа, претеча Народног комесаријата унутрашњих послова (НКВД).

48 ГАРФ.

49 Соколов, *Соблазн Активизма*, 155. Превод А.Ђ.

50 Федерална служба безбедности.

седује документе који потврђују да је Н. А. Бојаров-Мосевич био агент ОГПУ.⁵¹ Соколов је закључио да се у овом случају „поновила историја В. В. Шуљгина, чију су књигу исправљали ‘контрареволуционари’ из ‘Треста’, сарадници ОГПУ. Али, без обзира на ‘наручене изводе’, есеји и разговори Н. А. Бојаров-Мосевича показали су се као једни од ретких, на страницама новина емигрантске штампе, стварно тачних ‘директних репортажа’ иза ‘гвоздене завесе’“.⁵² Проширујући ову Соколовљеву тезу и на нашу студију случаја, можемо закључити да су на идентичним основама креиране слике и представе о животу у Совјетском Савезу и међу југословенским читаоцима.

Што се другог „опинион лидера“ и експерта за руска питања из ове студије случаја тиче, у току досадашњег истраживања нисам успела да пронађем податке о стварном боравку В. Лебедева у Русији августа 1929. године. Осим података пронађених у новинским чланцима и некролозима, мемоарској грађи и лексиконима,⁵³ као и тренутно актуелним научним радовима са биографским подацима овог значајног друштвеног делатника,⁵⁴ нисам пронашла ниједан званични доказ који то потврђује. Чињеницу о Лебедевљевом боравку у Совјетском Савезу потврђују текстови његових најближих сарадника, што не можемо сматрати релевантним доказима да је до тог путовања заиста и дошло. Било како било, В. Лебедев, као и С. Маслов, са својим изворима информација, сматрани су релевантним стручњацима за руска питања, а њихови извештаји у београдској штампи креирали су представе о животу у „Совјетској Русији“ и утицали на формирање јавног мњења, како међу југословенском, тако и међу емигрантском публиком. Са културолошког аспекта, анализа наратива показала је да су аутори, као једини извештавачи „са терена“ током 1929. и 1930. године у релевантним југословенским гласилима, неоспорно остварили утицај на креирање представа о животу у Совјетском Савезу међу домаћим читаоцима. Ваљаност њиховог извештавања у београдској штампи, осим у раније наведеним случајевима, није била довођена

51 ЦА ФСБ РФ. Д. Р-14604. Л. 80. Наведено према: Соколов, *Соблазн Активизма*.

52 Соколов, *Соблазн Активизма*, 159.

53 Глеб Струве, *Русская литература в изгнании, Краткий биографический словарь русского зарубежья*, (Париж – Москва: УМСА-Press, РУССКИЙ ПУТЬ, 1996), 289.

54 Између осталог, коришћени су биографски подаци које наводи Андреј Владиславович Ганин у књизи *Свој међу туђима и туђ међу својима* који не указује на директан извор податка о Лебедевљевом боравку у Совјетској Русији. Књига је на српском језику објављена 2021. године. Андреј Ганин, *Свој међу туђима и туђ међу својима*, (Београд: Еволута, 2021).

у питање током међуратног периода, док су подаци о фабрикованим извештајима који су стизали до Маслова и одсуство доказа о Лебедевљевом боравку у Совјетском Савезу новијег датума, засновани на резултатима савремених истраживања. То наводи на закључак да статус Владимира Лебедева и Сергеја Маслова као „експерата за руска питања“ и креатора јавног мњења о животу у Совјетском Савезу између два светска рата, из перспективе тадашњих читалаца листова *Политика*, *Време* и *Правда*, остаје неоспоран, упркос савременим увидима у изворе из којих су њихови извештаји проистекли.

Резиме

Главни акценат овог рада стављен је на анализу новинских чланака двојице руских емиграната који су на страницама београдске штампе југословенској јавности преносили „објективне информације“ о животу у Совјетском Савезу. Анализирани текстови левог есера Владимира Ивановича Лебедева и депутата партије „Сељачка Русија“ Сергеја Семјоновича Маслова објављени су у београдским листовима *Политика*, *Време* и *Правда* у периоду од новембра 1929. до септембра 1930. године. Статус „објективних извештача“ и „релевантних стручњака за руска питања“ међу домаћом читалачком публиком, аутори су стекли захваљујући поседовању информација прикупљених директно са терена. Реч је о једномесечном Лебедевљевом илегалном боравку у СССР-у и Масловљевим извештајима добијеним од агената које је партија „Сељачка Русија“, у сарадњи са другим политичким лидерима преко организације „Опус“, слала на теренски рад на територију Совјетског Савеза. У раду је заступљено гледиште да је разлика у политичким ставовима аутора ових текстова непосредно утицала на начин извештавања о животу у „Совјетској Русији“, те се наративи у анализираним текстовима у значајној мери разликују, зависно од тога какве преференције њихови аутори имају према Совјетском Савезу. Са тим у вези, слике и представа о животу у Совјетском Савезу код југословенске читалачке публике засноване су, и у значајној мери креиране, на фону ових „објективних“ извештавања.

Sources and Literature

- Gessen, Josif. *Godi izgnaniya*. Pariž: Ymca-Press, 1979. (Russian Cyrillic)
- *Moskva–Srbija, Beograd–Rusija. Dokumenta i materijali, Tom 4: Rusko-srpski odnosi 1917–1945*, prir. Aleksej Timofejev, Goran Miloradović, Aleksandar Silk-

- in. Beograd: Arhiv Srbije; Moskva: Glavnoe arhivnoe upravlenie goroda Moskvy, 2017. (Russian Cyrillic)
- Spektorski, Evgeniy. „Desyatilyetie Russkago nauchnogo instituta v Belgrade“. *Desyatiletie Russkago nauchnogo instituta v Belgrade: 1928–1938*. Belgrad: [b. i.], 1938. (Russian Cyrillic)
 - Arsenjev, Aleksej. „Odiseja Vasilija Šuljgina“. *Ruski almanah* 16/2011, 227–253. (Cyrillic)
 - Arsenyev, Aleksey i drugi. *Russkaya emigraciya v Jugoslavii*. Moskva: Indrik, 1996. (Russian Cyrillic)
 - Arsenyev, Aleksey i drugi. *Russkie v Serbii*. Beograd: Atelje Bogdanović, 2009. (Russian Cyrillic)
 - Bočarova, Zoya. *Rossiiskoe zarubežye 1920–1930-h gg. kak fenomen otečestvennoy istorii*. Moskva: AIRO-XXI, 2011. (Russian Cyrillic)
 - Cepilova, Vera. „Istoriograficheskoe nasledie russkogo zarubezh'ya 20–30-h gg. XX v.“. *Document. Archive. History. Sovremennost: sb. science tr.* 4/2004, 213–226. (Russian Cyrillic)
 - *Časopis Ruski arhiv (1928–1937) i kultura ruske emigracije u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, Zbornik radova*, ur. Vesna Matović, Stanislava Barić. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2015. (Cyrillic)
 - Černikova, Tatjana, Jaroslav Višnjakov. *Istorija Rusije II. Carska Rusija (od XVII do početka XX veka)*. Beograd: Evoluta, 2019. (Cyrillic)
 - Čirić, Boban. „Zapiski Russkogo naučnogo instituta v Belgrade“. *Russkoe zarubezhye i slavyanskii mir, Sbornik trudov*, sost. P. Bunyak, 303–317. Belgrad: Slavisticheskoe obshestvo Serbii, 2013. (Russian Cyrillic)
 - Đurić, Ostoja. *Ruska literarna Srbija 1920–1940*. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1990. (Cyrillic)
 - Ermičev, Aleksandr. *Filosofskoe sodržanie žurnalov russkogo zarubežya (1918–1939 gg.)*. Sankt-Peterburg: Vestnik, 2012. (Russian Cyrillic)
 - Ganin, Andrej. *Svoj među tuđima i tuđ među svojimima*. Beograd: Evoluta, 2021. (Cyrillic)
 - Grujić, Dragana, Đoković, Gordana. *Ruski arhiv: bibliografija*. Beograd: Institut za književnost i umetnost; Čigoja štampa, 2012. (Cyrillic)
 - Jovanović, Miroslav. *Doseljavanje ruskih izbeglica u Kraljevini SHS 1919–1924*. Beograd: Stubovi kulture, 1996. (Cyrillic)
 - Jovanović, Miroslav. „O jednoj zabuni u našoj istoriografiji ili ko je V. Lebedev?“. *Zbornik Filozofskog fakulteta, Serija A; istorijske nauke* 18/1994, 337–354. (Cyrillic)

- Jovanović, Miroslav. *Ruska emigracija na Balkanu 1920–1940*. Beograd: Čigoja štampa, 2006.
- Matović, Vesna. „Ruski arhiv i ‘Povraci’ iz SSSR-a (Dragiša Vasić, Sreten Stojanović, Stanislav Vinaver, Miroslav Krleža)“. *Časopis Ruski Arhiv (1928–1937) i kultura ruske emigracije u Kraljevini SHS/Jugoslaviji*, Zbornik radova, ur. Vesna Matović, Stanislava Barić, 41–67. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2015. (Cyrillic)
- Mihalev, Nikolai. „Problema samoidentifikaciji emigraciji v pečati ruskogo zarubežya v 1930-e gg.“. *Žurnalistika* 3/2011, 74–87. (Russian Cyrillic)
- Oleynikov Aleksey, „Sergey Maslov. Krest’yanskiy Patriot“, 1. 7. 2018. (Russian Cyrillic). <https://shorturl.at/aOVZ4> (Datum pristupa 17. 9. 2023)
- Sabennikova, Irina. „Sokhraneniye traditsiy zemstva v ruskoy emigratsii 1917–1939 gg.: Zemsko-gorodskoy komitet pomochi rossiyskim grazhdanam za granitsey (Zemgor)“. *Historia Provinciae – the Journal of Regional History* 3/2022, 1008–1034.
- Serapionova, Elena. „Russkie emigranti v Čehoslovakii“. *Russkij vopros* 4/2002. (Russian Cyrillic)
- Sokolov, Mihail. *Soblazn aktivizma. Russkaya respublikansko-demokratičeskaya emigraciya 20—30-h gg. XX veka i OGPU SSSR*. Moskva: Izdateljskij centr «Azbukovnik», 2011. (Russian Cyrillic)
- Struve, Gleb. *Russkaya literatura v izgnanii. Kratkij biografičeskij slovar’ ruskogo zarubežya*. Pariž; Moskva: YMCA-Press, RUSSKIJ PUT’, 1996. (Russian Cyrillic)
- Timofejev, Aleksej. *Nestajanje ruske emigracije u Jugoslaviji. 1941–1954*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2022. (Cyrillic)

- *Novo russkoe slovo*, 1956. (Russian Cyrillic)
- *Politika*, 1929. (Cyrillic)
- *Pravda*, 1928–1930. (Cyrillic)
- *Ruski arhiv*, 1929. (Cyrillic)
- *Vreme*, 1928–1930. (Cyrillic)

- *Bol’shaya rossiyskaya entsiklopediya 2004–2017*, <https://old.bigenc.ru/> (datum pristupa 17. 9. 2023)
- *Britannica*, <https://www.britannica.com/> (datum pristupa 3. 2. 2023)
- *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/> (datum pristupa 3. 2. 2023)
- *Oficery RIA*, <https://shorturl.at/syGP1> (datum pristupa 17. 9. 2023)

SUMMARY

Aleksandra Đorđević

THE ROLE OF RUSSIAN EMIGRANTS IN SHAPING YUGOSLAV
PUBLIC OPINION ABOUT LIFE IN THE SOVIET UNION
IN 1929 AND 1930

Abstract: This paper explores the role of Russian emigration in shaping Yugoslav perceptions of Soviet life, drawing on authentic testimonials from “experts on Russian issues” in the 1929–1930 Belgrade newspaper. Adopting a cultural perspective, the analysis of these narratives unveils diverse observational positions, exemplified by the reporting of two Prague Russians: Left SR Vladimir Ivanovich Lebedev and “Krest’yanskaya Rossiya” party deputy, Sergey Semyonovich Maslov. The case study, centered on articles from *Politika*, *Vreme*, and *Pravda*, underscores the multifaceted nature of Yugoslav attitudes towards the Soviet Union during this period, contributing to a nuanced understanding of the impact of Russian emigration on public opinion.

Keywords: Russian emigration, cultural history, Kingdom of Yugoslavia, USSR, Yugoslav periodicals, experts on Russian issues, Sergey Maslov, Vladimir Lebedev

This paper focuses on a critical analysis of newspaper articles written by Russian emigrants Vladimir Ivanovich Lebedev and Sergey Semyonovich Maslov, who presented purportedly “objective information” on Soviet life in Belgrade newspapers (*Politika*, *Vreme*, and *Pravda*) between November 1929 and September 1930. These texts, originating from the Left Socialist-Revolutionary and the deputy of the “Krestyanskaya Rossiya” party, serve as a focal point for understanding the formation of Yugoslav viewpoints on the Soviet Union during this period through the prism of Russian exiles. The authors attained recognition as “objective reporters” and “pertinent experts on Russian issues” due to their access to firsthand information. Lebedev’s unauthorized month-long sojourn in the USSR and Maslov’s reports, collected through agents of the “Krestyanskaya Rossiya” party in collaboration with the “Opus” organization, facilitated insights directly from the field. Their reputation among readers in the area who were looking for knowledgeable viewpoints on Soviet issues increased as a result of these contributions. The paper suggests that the authors’ various

political positions had a direct influence on their depictions of life in “Soviet Russia”. Significant disparities arise in the analyzed texts based on the writers’ perceptions of the Soviet Union. The trajectory of these purportedly “objective” reports formed and greatly affected Yugoslav readers’ ideas of Soviet life.